

Острозька Академія у працях Володимира Січинського*

Відомий дослідник і творець української архітектури, сакрального та ужиткового мистецтва, графік і мистецтвознавець, доктор філософії і професор Українського Вільного Університету, Української Студії Пластичного Мистецтва, Української господарської академії, Українського технічно-господарського інституту та Українського технічного інституту, директор Університету Українознавства при УВАН в США, дійсний член НТШ, член Об'єднання мистців українців в Америці та десятка інших товариств, подолянин Володимир Січинський (1894-1962), що «належить до найсильніших індивідуальностей в ряді українських діячів культури» [1], на протязі майже тридцяти років своєї «корисної і глибокої своїми духовними та моральними вартостями» праці для української культури [2], звертався до історії життя і діяльності князів Острозьких, їхнього внеску в історико-культурну та освітню спадщину українського народу, в таких працях – «Дзвіниці і церкви Галицької України XVI-XIX ст.» (1925), де подав рисунки дзвіниці та церкви (1742) з власними обмірами і текстовими поясненнями, описав поземельний план, перекрій і головні двері церкви в с. Старе Село на Львівщині, колишньої власності князів Острозьких [3] (на працю свої рецензії подали відомі мистецтвознавці Е. Нагірний (1925) [4] і В. Щербаківський (1925) [5]); «Пам'ятник Острозьких на Маковиці» (1929) [6] і «Пам'ятник Острозьких на Пряшівщині» (1935) [7], де подав детальний опис оригінального пам'ятника-каплички кінця XVI ст., недалеко від великого «Білого замку» на Маковиці (біля Бардієва, Словаччина), при дорозі, що веде з Пряшева «до бардієвської «квасної води», поставленого на честь бувшого власника Маковецького замку Г. Шереди і відновлений 9 липня 1590 р. «князем Іваном Острозьким, графом тарновським і палятином волинським із своєю жінкою Сусанною Шереди» [8, с. 65]; «Друкарські і видавничі знаки XVI-XX ст.» (1936) [9], де розкрив історію українського друкарського знаку і охарактеризував видавничі знаки І. Федорова, К. Острозького та ін.; «Зборів» (1939), де висвітлив історію виникнення і розвою міста (біля Бардієва), яке разом з околицями належало Іванові Острозькому [10]; «Папірні в Україні» (1952) [11], де подав історію паперового виробництва в Україні з XVI ст., у т. ч. і в Острозі.

В цей же час до історії творення і розвою Острозької Академії та діяльності князів Острозьких на українській історико-культурній ниві зверталися такі знані дослідники української діаспори (Нью-Йорк,

США), як – М. Голубець у праці «Замок Князів Острозьких в Старому Селі під Львовом» (1943) [12], який писав, що «мила дерев'яна церковня св. Миколи ... на північній окраїні села на межі з Давидовим, побудована в 1742 р. з дубини... Прослідив її – обміряв, зрисував і описав архітектор В. Січинський»; В. Лев – «Нарис історії розвитку Українських Високих Шкіл» (1951) [13]; М. Палій – «Шкільництво на Україні в 16-17 ст.ст.» (1956) [5]; Ю. Шумовський – «Киево-Могилянська Академія» (1968) [15] та інші.

Сам В. Січинський історію творення і розвою уславленої Острозької Академії розкрив у працях: «До питання про перший університет на Україні» [16], «Острозька Академія» (1955) [17] і «Острозька Академія. З нагоди 375-річного ювілею» (1956) [8], а також у статті «Енциклопедія Українознавства» (1955) [18].

Загалом, В. Січинський досліджуючи історію Острозької Академії, різко, і з обуренням реагував на неправдиві публікації, що доторкалися цієї теми. Так, він у статті «До питання про перший університет на Україні» (1955), характеризуючи різні публікації з історії освіти в Україні, пише, що на жаль, під «братнім піклуванням» вже так завелося віддавна, що українці святкують культурні ювілеї слідом за Москвою, причім нічого не сміє бути такого, щоб перевищувало Москву, або було перед тим (часово), як заведене в Москві». Лише після святкування ювілею Московського університету, згодом дозволили святкувати ювілей Харківського університету – «першого на Україні». Цим «відкриттям» Москви, на думку вченого, «не тільки не дотримано точности, але зроблено кривду українській культурі, зокрема станові освіти і науки, «деградуючи» її не менше, не більше, як на ... 225 років назад». Дослідник, зокрема, зазначає, що «першою вищою чи то високою школою, типу університету, треба вважати Академію в Острозі», основану в 1570 р. (за іншими даними в 1576 [19], 1577 [14] і навіть 1581 [13]) відомим меценатом української науки і мистецтва князем Костянтином Острозьким, як «Колегія, а з 1580 р. поширена і вивінувана на Академію». Це справді була вища школа, де окрім гуманітарних наук, викладали «вільні науки» на зразок університетів, а саме – математику, астрономію і мистецтво...». Проте, не зважаючи на всі потуги Москви показати свою вищість, до речі це продовжується й досі, українцям варто знати і пам'ятати, що початком вищої освіти на Україні є Острозька Академія, яка «випереджує Москву майже на два століття» [16].

Важливо зазначити, що В. Січинський, досліджуючи історію Острозької Академії, розкривав свої здобутки в доповідях перед громадянством української діаспори, про що, зокрема, писали діаспорні

україномовні часописи «Наш клич» (Буенос Айрес, 1955) [20], «Український самостійник» (Мюнхен, 1955) [21] та ін. Так, часопис української діаспори «Свобода» писав, що в поточному академічному році щомісячні наукові конференції Наукового Товариства ім. Шевченка в Нью-Йорку розпочалися 15 жовтня 1955 р. доповідями на тему «Українські академічні традиції». Першим із доповіддю про Києво-Могилянську Академію виступив проф. В. Доманицький. Наступну доповідь з нагоди 375-річчя заснування першої в Україні вищої школи – Острозької Академії зробив проф. В. Січинський, який «подав відомості про програму навчання, професорський склад, участь Академії у видавничій справі Острозької друкарні, ролю мецената науки і мистецтва кн. К. К. Острозького та значення Академії в розвитку українського високого шкільництва пізніших часів». Проф. В. Лев відчитав реферат про Братську Школу в Львові. «В живій дискусії над доповідями відмічено важливість і актуальність теми під сучасну добу та висловлено побажання, щоб доповіді були опубліковані друком» [22].

В. Січинський врахував побажання своїх колег з НТШ і видрукував у «Календарі «Свободи» на 1956 р.» статтю «Острозька Академія» (1955), де розкрив історію творення і розвою Острозької Академії, роль і участь у видавничо-друкарській справі Костянтина Острозького, його внесок у розвиток українського високого шкільництва [17]. А пізніше, значно доопрацювавши і розширивши, помістив її в щорічнику – «Альманах Українського Народного Союзу» (1956) [8].

Дослідник, зокрема, відзначає, що «Острог – визначний культурний осередок не тільки Волині, але й цілої України, славний своєю Академією, друкарнею і мистецькими пам'ятками», який заслуговує особливої уваги і вивчення. Адже вже сама назва вказує на те, що «це був важливий укріплений центр, твердиня, первісно з системою валів і «тинів», давність яких сягає старокняжих часів». У культурному відродженні України Острог, особливо за доби кн. Василя Костянтиновича Острозького (1526-1608), «відограв вийняtkово велику ролю» [8, с. 64]. Острог в XVI ст., «як вияв спротиву нашого народу проти Польщі та унії, завдяки князеві Костянтинові Острозькому» став «осередком життя і праці та відродження». Саме тут була закладена «перша в Україні вища, вільна школа, Острозька Академія» [15].

Зокрема, М. Палій у праці «Шкільництво на Україні в 16-17 ст.ст.» (1956) вказує, що гуманістичний та реформаторський рух XIV-XVI ст. в Західній Європі спричинився до значного розвитку науки, і до «розбудови українського шкільництва беруться» як церковні братства так і окремі особи. Серед них, «у справі творення українських шкіл вславився князь

К. Острозький, що заснував» православні школи у Володимирі, Слуцьку й Турові на Волині, але найбільше значення мала організована ним тримовна Академія в Острозі [14, с. 67]. Великий провідник і завзятий оборонець українського народу та його відродження князь К. Острозький передусім дбав «про освіту і виховання для свого народу, для чого створив з Острога центр науки», заснувавши, «правдоподібно в 1570 р.» школу вищого ступеня, яка спочатку «називалася колегією», а популярно «Триязичий ліцей», що «вповні висока, типу університету, стала в 1580 році, під назвою Академія або популярно «Греко-слов'янська Академія» [8, с. 64].

Програма навчання в Острозькій Академії була досить широка, і «в ній вчили всіх наук, які в той час були знані і доступні». Як основні дисципліни вивчали церковнослов'янську, грецьку і латинську мову [8, с. 64], а на «польську менше звертали увагу» [14, с. 67]. При цьому В. Січинський відзначає, що хоча «викладова мова, офіційно називалася «словенською», про те «в дійсності у великій мірі уживали живої української мови, про що свідчать писання професорів Академії, де зустрічаємо багато народних слів і висловів». Книжкова мова стояла на високому рівні, про що «свідчить граматична праця вихованця Острозької Академії Мелетія Смотрицького», яка створила цілу епоху в граматиці церковнослов'янської (староболгарської) мови і була підставою для модерної мови всіх слов'янських народів». Достеменно відомо, що в Академії викладали і вивчали не тільки «стислу філософію і богословію (в сучасному розумінні), але також інших «вільних наук» вищого ступня», мистецтво, музику, «математику, яка включала всі математичні дисципліни в тому обсязі, які були тоді відомі», а саме – арифметику (включала алгебру і початки вищої математики), геометрію (включала геометрію, початки тригонометрії і практичного землемірства), астрономію [8, с. 64].

Українські письменники XVII ст. відмічали, що Академія згуртувала «чималий гурт учених, педагогів, літераторів і студіюючої молоді». Так, Захарій Копистенський в своїй «Палінодії» пише, що в Академії «знаходилися славні промовці, філософи та інші різні вчені; знаходилися і славні доктори в грецькій, слов'янській і латинській мові вивчені; знаходилися і математики і астрономи превиборні», між якими визначний математик і астроном Лягос [8, с. 64]. Такої ж думки про Академію притримувався і його сучасник Пенкальський, що високо «підносив заслуги академії для освіти, науки і культури» [13].

При цьому важливо зауважити, що значний внесок в історію і культуру Острога зробили подоляни. Так, першим ректором Академії був уродженець містечка Смотрич (нині Дунаєвецький р-н, Хмельниць-

кої обл. – авт.) – «вчений з літературним хистом» Герасим Смотрицький, мова якого «зближена до живої народної мови, пересипана українськими приповідками, дотепами та іронією» [8, с. 64]. Серед них ще один подолянин, уродженець містечка Сатанова (нині смт Городоцького р-ну, Хмельницької обл. – авт.) – брат славного козацького ватажка Северина Наливайка – Дам'ян Наливайко, священник, «знавець латинської та інших мов, редактор збірок перекладів і автор українських, народних віршів» [8, с. 65].

В Академії викладали не лише місцеві православні, але також славні учені з інших країн. Так, наступним ректором, у межах 1594-1598 рр., був грек Кирило Лукаріс (Люкарис, що вчився в Падуї і був присланий до Острога Александрівським Патріархом Мелетієм [15]), згодом царгородський патріарх, засуджений і страчений турками в 1638 р. Високий рівень навчання «стягав до Острога багато молоді і вчених чужинців-учителів», вихованців західноєвропейських шкіл. Професорами Академії були вчені різних релігійних груп і світоглядів, і не тільки ортодоксальні православні, але й інші, як: греки – архимандрит, професор Никифор Мосхопул (з Падуанського університету) і прихильник унії з Римом – Діонісій Палеолог [8, с. 65], знаний математик, філософ і астролог, римо-католик Ян Лятос (Лятош) з Краківського університету, [14, с. 67]. До значного розвою Академії причетні прихильники реформації і протестантизму: автор богословсько-полемічних трактатів Христофор-Філалет Бронський [8, с. 65] і Моговило [8, с. 66], серб Лука Білгородський, чех Павло Палерус, поляк Зизаній Тустановський та інші [15].

При Академії гуртувалися письменники й учені, оборонці православної віри, що творили своєрідне наукове товариство, серед них «учні («жаки») Герасима Смотрицького – Мелетій Смотрицький і Клирик Острозький, що послуговувалися тим самим способом писання, гумором, іронією та живою народною мовою», а також автор богословсько-полемічних трактатів Василь Суразький, званий «Острозький» [8, с. 65].

Учні Острозької Академії «діставали солідну освіту і згодом займали високі становища у світській і церковній ієрархії», згадаймо хоча б запорозького гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. Деякі з них «продовжували та удосконалювали свою освіту за кордоном», серед них ієромонах і архідиякон Купріян, що студіював в університетах у Венеції і Падуї, і в 1624 р. у Києві видав книгу «перекладів толкувань Ів. Золотоустого», де зокрема про автора зазначено: «Кипріян, сушій от града Острога, муж во елинском діалекті искусний, в Енетях (Венеції), Патавіи (Падуї) любомудрствований, в св. горі Атонській поживній». До речі, взаємини «з Італією, і зокрема з Венецією доби ренесансу були

постійні і тривалі, звітдам Академія отримувала книжки, друкарські та інші матеріали» [8, с. 65].

При Академії було зорганізовано бібліотеку й друкарню, яка стала широко відомою завдяки своїй великій видавничій діяльності. Протягом, порівняно короткого часу – 22 роки, було видано біля 30 книжок, які стали «важливими пам'ятками наукової і літературної школи в Острозі», хоча деякі «відомі лише з назв та фрагментів книг». До цих пам'яток варто віднести такі видання: «Грамматика словенська азыка» (Вільно, 1586), в передмові якої вказано, що ця грамматика «з газофилакія славного града Острога з щедробливого его милости (кн. Острозького) ласки видана для поученія и вырозуминія божественного писанія»; «Хронологія Римші»; «Лямент дому князів Острозьких» [8, с. 65].

Але найбільшою подією було видання в 1551 р. – першої друкованої на цілому просторі Східної Європи повної слов'янської Біблії, званої як Острозька Біблія, текст якої з невеликими змінами вживається у всіх церквах православного світу й досі. В Москві Біблія була видрукувана в 1663 р., тобто аж через 82 роки [8, с. 65]. Крім того, видано багато інших книжок, як Новий Заповіт, псалтир, часослов, молитовник, публіцистично-богословської й полемічної літератури з проводу унії православної церкви з Римом Про Острозьку Академію маємо перші документальні відомості з 1581 р. у Антона Посевіна [14, с. 67]. Видання Біблії – це велика заслуга професорів Академії, це «велике діло тогочасної вчености і літературної праці». Біблія цікава ще й тим, що те, що в її «оформленні і друкарській штуці спершу в українському друкарстві помітні венецькі впливи» [8, с. 66].

Оцінка ж діяльності великого мецената української культури, науки і мистецтва князя К. Острозького, «дуже різноманітна, особливо коли оцінювали її зі становища якоїсь одної релігійної групи», проте науковці, характеризуючи «відношення цього достойника до віри свого народу», однозначно вказують, що він «цінив моральність, дисципліну, культурну сторінку християнської релігії», не надаючи при цьому «особливої ваги догматичній сторінці релігії». «Як державний муж, типу справжнього суверена», він «пильнував національної справи в цілому і не давав переваги якійсь одній догмі», хоча це відбувалося в «часи сильних релігійних рухів і міжрелігійної боротьби поруч з відродженням науки, освіти і мистецтва». К. Острозький «стояв на старих традиційних позиціях – як протиставлення польським впливам» і завжди був «толерантний до окремих релігійних груп» [8, с. 66].

Після смерті в 1608 р. князя К. Острозького його маєтки перейшли в руки жінки римо-католички Софії з Тарнавських, і Острозька Академія й

друкарня «почали підупадати і завмирати і згодом опинилися» в руках, заснованої в 1624 р. внучкою князя К. Острозького – Анною-Алоїзою, єзуїтської колегії [8, с. 66].

Завершуючи свою працю, В. Січинський робить висновок, що хоча діяльність Острозької Академії була «коротка і тривала всього коло пів століття, рахуючи від часу заложення школи (1570-1634)», проте вона зробила великий внесок в розвиток «української школи, освіти, виховання і цілої культури». Вже сам той факт, що Україна вже в XVII ст. «мала вищу школу типу університету», яка «достойно затримувала рівновагу і справді давала можливість плекати вільну науку», свідчить про її велике значення. Адже завдяки «Академії розвиток української освіти і спеціально шкільництва пішли швидким темпом і поширилися на цілій українській території». Педагогічними силами Академії були засновані школи у Дермані і Слуцьку (1560), Турові (1577), Львові (1586) і Києві (1615). Про заснування школи у Володимирі (1577) тогочасні документи свідчать, що єпископ Володимирський Теодосій Лазовський зі своєю капітулою «за напомненням вел. п. Костянтина кн. Острозького» переводять спеціальну фундацію для школи у Володимирі, «аби ховано два бакалери таких, жеби оден учил по грецку, а другий по словенску». І в «дійсності два такі «баталери» (учителі) з Острога, вчили у Володимирській школі». На думку В. Січинського, безсумнівним є те, що не без впливу Острозької Академії відбулося заснування Братської школи у Львові (1586) [8, с. 66].

Важливо зазначити, що В. Січинський і в інших своїх публікаціях доторкався історії Острозької Академії та інших вищих навчальних закладів. Так, він у статті «Енциклопедія Українознавства» (1955) зазначає: «Видання такої енциклопедії – це велике діло української еміграції» [18, с. 3], але авторами гасел у ній допущено значні огріхи. Так, у гаслі «Астрономія» вказано, що вона «стала на Україні розвиватися за поч. XIX ст. з появою університетів», опускаючи між тим дані про те, що «астрономію викладав проф. І. Лятос в Острозькій Академії вже у 80-их роках XVI ст.», вона вивчалася і «в інших школах чи колегіях на Україні в XVII-XVIII ст.». З інших «недоглядів», на думку автора, є відсутність гасла «Академії», де обов'язково «згадалося б Острозьку, Київську та інші Академії» [18, с. 4].

Розкриваючи великі заслуги В. Січинського для української культури, М. Островерха в праці «35 років муравлиної праці» (1955), писав, що «поважна, муравлина, тиха й основна праця людини проходить тихо безгаморно, майже непомітно... така тиха, ревна й віддана праця» «дає нам багато монументальних творів, які назавжди будуть постійним вкладом у наші наукові надбання». І, «все – скромно, тихо, у постійній

праці, не зводячи своїх духових очей із України і її культури» [2]. Так, не зважаючи на важкі умови скитального життя в Чехо-Словаччині, Німеччині, США, подолянин Володимир Січинський жив і творив. Його творча спадщина, це майже 800 праць – книг, графічних творів, церков, надгробних пам'ятників тощо...

* Збережено стиль і мову Володимира Січинського.

Література

1. Горняткевич Дам'ян М. Володимир Січинський (24 червня 1894 – 25 червня 1962) / Дам'ян М. Горняткевич // Свобода (Нью-Йорк). – 1963. – Ч. 119. – 25 червня. – С. 2-3.

2. Островерха М. 35 років муравлиної праці / Михайло Островерха // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – Ч. 13. – 21 січня. – С. 3.

3. Січинський В. Дзвіниці і церкви Галицької України XVI-XIX ст. / Володимир Січинський. – Львів, 1925. – 49 с., іл. – (Збірки Національного музею у Львові).

4. Рец.: Нагірний Е. на: Січинський В. Дзвіниці і церкви Галицької України XVI-XIX ст. / Е. Нагірний // Технічні вісти. – 1925. – № 7/9. – С. 63.

5. Рец.: Щербаківський В. на: Січинський В. Дзвіниці і церкви Галицької України XVI-XIX ст. / Вадим Щербаківський // Україна. – 1925. – Кн. 1-2. – С. 204-206.

6. Січинський В. Пам'ятник Острозьких на Маковиці / Володимир Січинський // Нові шляхи. – 1929. – № 6. – С. 293-300.

7. Січинський В. Пам'ятник Острозьких на Пряшівщині / Володимир Січинський // Український тиждень (Прага). – 1935. – № 37. – С. 2-3. – Підп.: В.С.

8. Січинський В. Острозька Академія. З нагоди 375-річного ювілею / Володимир Січинський // Альманах Українського Народного Союзу (Нью-Йорк). – 1956. – С. 64-66.

9. Січинський В. Друкарські і видавничі знаки XVI-XX ст. / Володимир Січинський – Львів, 1936. – 16 с.

10. Січинський В. Зборів. / В. Січинський. – [Прага]: Вид-во Ю.Тищенко, [1939]. – 23 с., іл. – (Пізнай свій край).

11. Січинський В. Папірні в Україні / Володимир Січинський // Крила (Нью-Йорк). – 1952. – № 6. – С. 17-18.

12. Голубець М. Замок Князів Острозьких в Старому Селі під Львовом / Микола Голубець // Свобода. – 1943. – Ч. 155. – 1 серпня. – С. 4.

13. Лев В. Нарис історії розвитку Українських Високих Шкіл / Василь Лев // Свобода (Нью-Йорк). – 1951. – Ч. 65. – 20 березня. – С. 3.

14. Палій М. Шкільництво на Україні в 16-17 ст.ст. / Михайло Палій // Альманах Українського Народного Союзу. – 1956. – С. 67-69.

15. Шумовський Ю. Києво-Могилянська Академія / Ю. Шумовський // Свобода (Нью-Йорк). – 1968. – Ч. 138. – 24 липня. – С. 2.

16. Січинський В. До питання про перший університет на Україні / В. Січинський // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – Ч. 179. – 17 вересня. – С. 2.

17. Січинський В. Острозька Академія / Володимир Січинський // Календар «Свободи» на 1956 р. – Нью-Йорк, 1955. – С. 64-66.
18. Січинський В. Енциклопедія Українознавства. Гаслова частина / В. Січинський // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – Ч. 233. – 18 листопада. – С. 3-4.
19. Острог // Вікіпедія – вільна енциклопедія / Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
20. Кучер М. Українські академічні традиції / М. Кучер // Наш клич (Буенос Айрес). – 1955. – № 44. – 8 грудня.
21. Українські академічні традиції // Український самостійник (Мюнхен). – 1955. – 6 листопада.
22. Вісті з НТШ: Українські академічні традиції // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – Ч. 222. – 17 листопада. – С. 3.